

Waldemar Chrostowski

"The Aramaic Bible. Targums in their historical context", D.R. Beattie, M.J. McNamara (Eds.), Sheffield 1994 :
[recenzja]

Collectanea Theologica 67/2, 225-228

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

D.R. BEATTIE – M.J. McNAMARA (Edts.). *The Aramaic Bible. Targums in their Historical Context*, Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 166, Sheffield Academic Press 1994, ss. 470.

Trzy ostatnie dziesięciolecia zaowocowały takim ożywieniem studiów nad literaturą targumiczną, jakiego nie notowano nigdy przedtem. Decydujący wpływ miało kilka czynników, wśród nich jednak dwa były najważniejsze: odkrycie świadectw tekstów targumicznych w Qumran oraz dokonane w tym samym czasie (1947) odkrycie w Bibliotece Watykańskiej kompletnego targumu do Pięcioksięgu, znanego jako Targum Neofitów. Dzięki wnikliwym i wszechstronnym badaniom, jakie wkrótce nastąpiły i trwają do dzisiaj, aramejskie wersje ksiąg świętych przestały być postrzegane tylko jako przekłady Biblii Hebrajskiej. Odkrywają one stopniowo własną naturę i zasługują w pełni na miano Biblii Aramejskiej, czyli Biblii *per se*, tak jak Septuaginta jest Biblią Grecką. To nowe podejście do literatury targumicznej zafascynowało zarówno staro – jak i nowotestamentalistów. Pierwsi zobaczyli w targumach bezcenne świadectwo starożytnego rozumienia i objaśniania Biblii Hebrajskiej, co ma ogromne znaczenie dla drugich, pragnących lepiej poznać rozmaite tradycje egzegetyczne zawarte w Nowym Testamencie. Ten stan rzeczy pozostaje w ścisłym związku z postęпами w dialogu międzyreligijnym, zwłaszcza chrześcijańsko-żydowskim, w którym obie strony zgłębiają własne korzenie i proces rozchodzenia się dróg Synagogi i Kościoła. Z tych powodów nie zabrakło przejawów daleko posuniętej współpracy uczonych, która rzuciła nowe światło na wiele aspektów tzw. okresu międzytestamentowego.

Widoczny w różnych rejonach świata żywiołowy rozwój studiów targumicznych znalazł wyraz w zorganizowaniu specjalnego sympozjum, jakie w lipcu 1992 r. odbyło się w Królewskiej Akademii Irlandzkiej w Dublinie. We wstępie do książki zawierającej materiały tego sympozjum wydawcy zaznaczają, że wybór miejsca nie był przypadkowy. Podyktował go znaczący wkład Irlandczyków do badań nad targumami, sięgający jeszcze połowy XIX w., gdy C.H.H. Wright (1836-1909) wydał w 1864 r. aramejską wersję targumu do Księgi Rut. Także pierwszy zaplanowany przekład całości literatury targumicznej na język angielski jest zasługą Irlandczyka Michaela Glaziera, wydawcy z Wilmington, Delaware, oraz zespołu redaktorów i tłumaczy, z których połowa to Irlandczycy. Pozostali do chrześcijanie i uczeni żydowscy z Wielkiej Brytanii, USA, Kanady i Australii. Zorganizowana w Dublinie międzynarodowa konferencja jest rezultatem owego – właśnie finalizowanego – projektu i dlatego wzięła w niej udział większość zaangażowanych w nim uczonych. Podczas konferencji powołano do życia International Organisation for the Study of the Targums (IOST), której spotkania mają się odbywać razem z konferencjami

International Organisation for the Study of the Old Testament (IOSOT), analogicznie jak spotkania International Organisation for Septuagint and Cognate Studies (IOSCS).

Na książkę składa się 26 artykułów, ułożonych w siedem części. Część pierwsza (s. 17-115) nosi tytuł *Teksty i wydania targumów* i obejmuje pięć artykułów: *Cairo Geniza Targum Texts: Old and New* (M.L. Klein), *The Cairo Genizah and its Treasures with Special Reference to Biblical Studies* (S.C.R e i f), *Targums Manuscripts and Critical Editions* (L. Diez Merino, Alexander Sperber and the Study of the Targums (R.P. G o r d o n) oraz *The Michael Glazier-Liturgical Press Aramaic Bible Project: Some Reflections* (M.Mc N a m a r a). Każdy z tych artykułów jest bardzo interesujący i zawiera mnóstwo ważnych informacji. Najpełniejszą syntezę stanowi trzeci; dwa pierwsze mają w pewnym stopniu charakter „rocznicowy”, bo w 1996 r. przypadło stulecie od dokonania przez S. Schechtera odkrycia w geniezie kairskiej; artykuł czwarty omawia wkład A. Sperbera do studiów targumicznych, zaś piąty przedstawia istotę przedsięwzięcia wydawniczego, któremu patronuje Michael Glazier. Zakrojone na ogromną skalę, stało się sposobnością do jeszcze bardziej gruntownych i wszechstronnych badań nad targumami, skupiając grono uczonych oddanych niemal bez reszty tej żywiolowo rozwijający się dziedzinie wiedzy biblijnej.

Część druga (s. 117-156) została poświęcona językowi aramejskiemu i zawiera dwa artykuły. Pierwszy, *Dating the Language of the Palestinian Targums and their Use in the Study of the First Century CE Texts*, napisał S.A. K a u f m a n. To doskonałe kompendium zapoznające ze stanem wiedzy na temat możliwości i ograniczeń w posługiwaniu się piśmiennictwem targumicznym w studiach nad tekstami z I w., a więc i nad Nowym Testamentem. Drugi artykuł, opatrzony tytułem *A New Perspective on the Language of Onqelos and Jonathan*, napisał E.M C o o k. Wyłożywszy istniejące hipotezy co do początków Targumu Onkelosa i Jonatana, autor kładzie nacisk na ich podobieństwo z Peszittą i na tym opiera swoją teorię umiejscawiającą powstanie tych wersji w okresie obejmującym dwa ostatnie stulecia ery przedchrześcijańskiej i dwa pierwsze ery chrześcijańskiej.

Wiele bardzo ciekawych stwierdzeń znajdujemy w części trzeciej (s. 157-225), noszącej tytuł *Targumy a żydowska interpretacja Biblii*, na którą składają się cztery artykuły: *The Scripture and their Interpretation in Second Temple Judaism* (M. H e n g e l), *The Qumran Halakhah Text Miqsat Ma'ase Ha-Torah (4QMMT) and Sadducean, Essene, and Early Pharisaic Tradition* (O. B e t z), *The Aggadah of the Palestinian Targums of the Pentateuch and Rabbinic Aggadah: Some Methodological Considerations* (A. S h i n a n) oraz *The Targum: From Translation to Interpretation* (J. R i b e r a). Trudno wyróżnić któryś z tych artykułów, bo wszystkie są doskonałe. Drugi ma na względzie konkretny tekst, a mianowicie 4QMMT. Poglądy O. Betza na ten temat są znane w Polsce dzięki kolokwium qumranologicznym, jakie pod koniec lat osiemdziesiątych i na początku dziewięćdziesiątych odbywały się w Mogilanach i Krakowie. Tym osobliwym tekstem zajmuje się też u nas ks. prof. Stanisław Mędała CM. Nie można przeoczyć ostatniego artykułu w tej części, a to ze względu na jego

poglądowy i syntetyczny charakter, stanowiący udaną, wręcz podręcznikową systematyzację niełatwej problematyki.

Część czwarta (s. 227-315) została poświęcona targumom do Pięcioksięgu. Tworzy ją sześć artykułów: *Targum Onqelos, Halakha and the Halakhic Midrashim* (B. Grossfeld), *Mapping the Synoptic Palestinian Targums of the Pentateuch* (P.V.M. Fleisher), *Targum Neofiti as a Proto-Rabbinic Document: A. Systematic Analysis* (G. Boccaccini), *Targum Pseudo-Jonathan of Deuteronomy 1,1-8* (M. Maher), *A. Portrait of the Wicked Esau in the Targum of Codex Neofiti I* (C.T.R. Hayward) oraz *Ishmael and Esau in the Book of Jubilees and Targum Pseudo-Jonathan* (R. Syren). Dwa ostatnie artykuły stanowią dobre przykłady umiejętności rozpoznawania specyfiki tradycji egzegetycznych zawartych w targumach do Pięcioksięgu, zwłaszcza w odniesieniu do tych miejsc tekstu świętego, które nastęrczały więcej kłopotów niż inne, a tak właśnie przedstawia się sprawa z postaciami Ezawa – biblijnego praojca Edomitów, i Izmaela – biblijnego praojca Arabów. Starożytne tradycje interpretacyjne mają zresztą do dzisiaj swoich zagorzałych zwolenników szczególnie w ortodoksyjnych kręgach żydowskich, które przez ich pryzmat patrzą na historycznych i obecnych sąsiadów.

Część piąta (s. 317-359) ma na względzie targumy do Pism. Tytuły i autorzy czterech włączonych do niej artykułów to: *Tradition and Originality in the Targum of Song of Songs* (Ph.S. Alexander), *The Textual Tradition of Targum Ruth* (D.R.G. Beattie), *Some Similarities between Targum Job and Targum Qohelet* (C. Managan) oraz *Targumization as Theologization: Aggadic Additions in the Targum Sheni of Ester* (B. Ego). Trzeba odnotować wciąż żywe zainteresowanie targumem Pieśni nad Pieśniami, jakie zawsze istniało, ale wzmogło się znowu w ostatnim okresie, po ukazaniu się kilku ważnych komentarzy do tej fascynującej księgi biblijnej. Tytuł ostatniego artykułu dobrze zarysowuje ważną perspektywę badawczą, przypominając ściśle powiązanie różnych technik targumicznego objaśniania Biblii z określonymi intencjami teologicznymi. Mając na uwadze to, że aramejskie wersje ksiąg świętych powstawały głównie w kontekście liturgicznym, te wzajemne związki i uwarunkowania mają ogromne znaczenie także dla zrozumienia wielu miejsc Nowego Testamentu.

Część szósta (s. 361-397) zainteresuje z pewnością nowotestamentalistów, bo zajmuje się związkami targumów z Nowym Testamentem. Mamy tu dwa artykuły: *The Aramaic Background of the New Testament* (M. Wilcox) oraz *Aramaic and Targumic Antecedents of Pauline „Justification”* (B.Chilton). Obydwa powinny zostać przeczytane, przemyślane i przyswojone, wprowadzają bowiem porządek i rozeznanie niezbędne w prawidłowych studiach Ewangelii i piśmiennictwa Pawłowego.

Bardzo interesująca jest także część siódma (s. 399-449), dotycząca związków tradycji żydowskich z piśmiennictwem chrześcijańskim. Znajdujemy w niej trzy artykuły: *Jews, Greeks and the Hexapla of Origen* (G.J.Norton), *Jewish Traditions in the Writings of Jerome* (B. Kedard-Kopfstein) oraz *Jewish Tradition, the Pseudoepigrapha and the Christian West* (M.E. Stone). Znamienne, że za pośrednictw-

wem Orygenesa i Hieronima, a także wieloma innymi kanałami, starożytne i późniejsze – okrzeple w warunkach diaspory i ustawicznego przemieszczania się Żydów – żydowskie sposoby rozumienia i objaśniania Biblii stały się znane i zostały przyjęte w różnych środowiskach chrześcijańskich na obszarze od Syrii i Armenii po Europę Zachodnią. Wyraźne ślady tych wpływów rozpoznajemy nie tylko w liturgii i pobożności, lecz także w sztuce i literaturze, aczkolwiek w większości przypadków nikt już nie pamięta o ich genezie.

W książce nie ma ani jednego artykułu poświęconego targumom Proroków, zarówno tzw. Proroków Wcześniejszych jak Późniejszych. Wiadomo, że w ostatnich latach i one były przedmiotem intensywnych studiów, co dobrze widać na przykładzie targumu Ezechiela. Wśród autorów zabrakło choćby jednego przedstawiciela uczonych z Europy Środkowo-Wschodniej, w tym z Polski, ale jest to skutek naszej nieobecności w Dublinie. Prawdę mówiąc, studia targumiczne nie stoją w Polsce na najwyższym poziomie, zaś wielu naszych biblistów – zwłaszcza tych, którzy nie przeszli przez Papieski Instytut Biblijny – nadal żywi wobec nich niemałą podejrliwość i nieufność. Również znajomość języka aramejskiego pozostawia sporo do życzenia. Ta krytyczna ocena tym bardziej powinna zachęcić do zapoznania się z cenną publikacją. To ważne i solidne kompendium, które dostarcza mnóstwa materiału do samodzielnych badań, a także powinno posłużyć jako pomoc do wykładów akademickich przybliżających aktualną i ważną problematykę piśmiennictwa targumicznego.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Michael Owen WISE, *Thunder in Gemini and Other Essays on the History, Language and Literature of Second Temple Palestine*, Journal for the Study of the Pseudepigrapha Supplement Series 15, Sheffield Academic Press 1994, ss. 265.

W ostatnich dziesiątkach lat utrwaliło się – i to nie tylko w świecie akademickim – żywe zainteresowanie okresem, który zwieńczył czasy Starego Testamentu i wyznaczył początki ery chrześcijańskiej. Różnie ustala się jego ramy czasowe, oscylując między zakończeniem wygnania babilońskiego (2-ga poł. VI w. przed Chr.) a czasami hasmonejskimi (poł. II w. przed Chr.) z jednej strony oraz zburzeniem Jerozolimy podczas pierwszego powstania żydowskiego (r. 70 po Chr.), a zakończeniem drugiego powstania przeciw Rzymianom pod wodzą Bar Kochby (lata 132-135) – z drugiej. Nie ma też zgody co do nazwy tego okresu. Najczęściej jest przedstawiany jako „okres międzytestamentowy”, co dominuje w nazewnictwie chrześcijańskim, albo „okres Druhej Świątyni”, co przyjmują uczeni żydowscy. Rzecz jasna, w sporach o rozpiętość czasową, a zwłaszcza o nazwę, dochodzą również do głosu takie czy inne zapatrywania na osobę i posłannictwo Jezusa z Nazaretu oraz Jego rolę w historii i dziejach zbawienia. To właśnie Jezus przesądza – bez względu na to, czy się o tym głośno mówi